

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

ТАЦЕНКО НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 811.111'42(043.3)

**ЕМПАТІЯ В СУЧАСНОМУ
АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ:
КОГНІТИВНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор філологічних наук, професор
Зацний Юрій Антонович,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови;

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Колегаєва Ірина Михайлівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри лексикології
і стилістики англійської мови;

доктор філологічних наук, професор
Морозова Олена Іванівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри англійської філології;

доктор філологічних наук, доцент
Ущина Валентина Антонівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
професор кафедри англійської філології

Захист дисертації відбудеться 30 червня 2018 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75.

Із дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано 29 травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Морозова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено виявленню лінгвокогнітивних особливостей ЕМПАТІЇ як багатовимірного синергетичного концепту та його функціонуванню в сучасному англomовному дискурсі. Запроваджений у науковій праці підхід до аналізу вербалізованої ЕМПАТІЇ в її когнітивно-дискурсивному й лінгвосинергетичному аспектах дозволяє не лише з'ясувати особливості структурної організації цього концепту з позицій функціонального підходу, але й органічно пов'язати його із положеннями теорії динамічних систем.

За досить довгу історію свого дослідження ЕМПАТІЯ як здатність особистості досягнути об'єкт спостереження й повністю його зрозуміти (The Oxford English Dictionary), емоційний відгук на переживання та почуття іншого (А. Меграбян) привертала увагу вчених, що працювали в різних сферах гуманітарної науки. Вітчизняні й зарубіжні наукові розвідки, пов'язані з ЕМПАТІЄЮ, представлені працями фахівців у сфері психології (Г. Барет-Леонард, Р. Т. Гоган, Д. А. Г'юстон, М. Л. Гоффман, В. Ікес, В. О. Лабунська, С. О. Щебетенко), філософії (А. Ю. Ветлесен, Ю. М. Давидов, Дж. Кім, Р. Маккріл, Б. Д. Паригін, М. Савицьки, В. П. Філатов, Е. Штайн), соціології (С. Б. Г. Айзенк, М. Девіс, Я. Радевич-Винницький) та нейробіології (Ф. Аппе, С. Барон-Кое́н, М. Якобоні). Уведено поняття суб'єкта емпатії (емпата) та її об'єкта (емпатанта) (К. Р. Роджерс).

Філологи оперують поняттям «вербальної емпатії», яка є мовним впливом із метою взаєморозуміння й надання підтримки співрозмовнику (А. А. Кузнецова). Наразі розроблено теорію емпатійної комунікації на ґрунті методологій нейролінгвістичного програмування, психолінгвістики та сугестивної лінгвістики (Т. Ю. Ковалевська); визначено лінгвокогнітивні та прагматичні особливості вербальних і невербальних засобів на позначення емпатії (Ф. С. Бацевич, Н. І. Іванотчак, Б. Мартіновські, Дж. Олвуд), виокремлено її фразеосемантичні одиниці (Л. В. Козяревич) та іллокутивні типи (Є. Л. Кузьменко, С. Куно). Утім загальною рисою сучасних мовознавчих студій ЕМПАТІЇ є відсутність її комплексного аналізу як концепту. ЕМПАТІЮ складно втиснути в рамки наявних теорій концепту, оскільки вона є водночас науковим поняттям, емоцією, здатністю людини, процесом і результатом людської інтеракції. Для аналізу лексикалізованого концепту ЕМПАТІЯ необхідно розширити кордони наукових пошуків, залучаючи міждисциплінарні дослідницькі теорії та методики, що й зумовлює необхідність нашої розвідки.

Потенційно необмежені можливості для пізнання й репрезентації ЕМПАТІЇ відкриває лінгвосинергетика (Т. І. Домброван, С. М. Єнікеева, Л. С. Піхтовнікова), яка досліджує процеси самоорганізації мови як складної

нерівноважної нелінійної системи. Універсальність, що ґрунтується на високому ступені абстрактності й водночас точності категорійно-поняттєвого апарату зі сфери синергетики (Б. Б. Мандельбро, І. Пригожин, Г. Гакен), уможливило його залучення в когнітивну лінгвістику з метою створення міждисциплінарної теорії концептуальної динаміки на ґрунті органічного синтезу цих наук.

Актуальність вибору теми дисертації зумовлена, по-перше, новим міждисциплінарним ракурсом аналізу концепту ЕМПАТІЯ, що відповідає прагненню сучасної мовознавчої науки до загальнонаукової інтеграції понять і методів, подолання редукціонізму природничих і гуманітарних наук; по-друге, спрямованістю лінгвокогнітивних студій ЕМПАТІЇ на моделювання схематичних структур знання, які стоять за мовними одиницями; по-третє, необхідністю розкриття способів структурування уявлень носіїв сучасної англійської мови про ЕМПАТІЮ, які у своїй цілісності визначають концептуальну семантику лексем на її позначення, сприяючи її всебічному аналізу як важливої універсальї англосмовної спільноти. З використанням динамічного підходу до розгляду ЕМПАТІЇ дієвість принципу структурної організації концепту та його відбиття в дискурсі виявляється з огляду на здатність до саморозвитку й самовдосконалення, а на перший план виходить синергія індивідуального й загальнолюдського, а також когнітивного, номінативного та соціально-прагматичного аспектів. Запроваджений у праці когнітивно-синергетичний напрям лінгвістики розв'язує наукову проблему дослідження лінгвальних особливостей ЕМПАТІЇ як багатовимірного синергетичного концепту та його реалізації в сучасному англосмовному дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційну працю виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету в рамках теми «Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць», затвердженої Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0113U000807).

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей лексикалізації та дискурсивної реалізації ЕМПАТІЇ в контексті поєднання лінгвокогнітивного й лінгвосинергетичного аспектів дискурсивної практики носіїв англійської мови.

Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**:

- критично узагальнити тлумачення ЕМПАТІЇ в сучасних наукових парадигмах;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження лінгвальних особливостей ЕМПАТІЇ як когнітивно-синергетичного утворення;

- розробити комплексну методику аналізу номінацій ЕМПАТІЇ та емпатійних висловлень;
- уточнити характерні риси дискурсу як середовища функціонування ЕМПАТІЇ;
- з'ясувати особливості семантичної структури імені концепту ЕМПАТІЯ в сучасній англійській мові;
- побудувати концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ (семну модель лексичного значення, модусну модель, мережеву модель);
- виявити співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ;
- розкрити особливості метафоричних та аксіологічних характеристик ЕМПАТІЇ у дискурсивній практиці носіїв сучасної англійської мови;
- встановити природу динаміки емпатійного мовленнєвого акту, типів та етапів останнього з побудовою його ідеалізованої атракторної моделі;
- проаналізувати сутність дискурсивної «емпатемі» з виокремленням проєктивних, інтроєктивних, вчинкових та стосункових емпатем;
- з'ясувати роль емпатійних конверсаційних імплікатур у реалізації ЕМПАТІЇ в сучасному англомовному дискурсі.

Об'єктом дослідження є лінгвальні характеристики ЕМПАТІЇ як когнітивно-синергетичного утворення сучасного англомовного дискурсу.

Предметом аналізу постають особливості вербалізації колективного та індивідуального знання носіїв сучасної англійської мови про ЕМПАТІЮ та її функціональної самоорганізації в дискурсі з позицій когнітивно-синергетичного підходу.

Гіпотеза наукової праці базується на припущенні, що людина мислить філософськими концептами (подіями в площині іманенції), науковими поняттями (пропозиційними функціями) і відчуттями (афектами та перцептами у термінології Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі) залежно від «наукової ситуації» (Ю. С. Степанов), тобто інтелектуальної площини, у якій був створений концепт. Ці структурні елементи свідомості перехрещуються, відображаючи мислення як гетерогенез. ЕМПАТІЯ функціонує в усіх зазначених іпостасях, а для окреслення точок їх перетину необхідне поєднання методології когнітивно-дискурсивного напрямку лінгвістики та лінгвосинергетики. Кожен із елементів осмислення ЕМПАТІЇ веде за собою інші, розгортаючись у дискурсі у вигляді фрактала – рекурсії ідеї, смислу, сюжету та форм їхнього викладення.

Матеріалом дослідження є близько 1500 лексем-номінацій ЕМПАТІЇ та 2000 контекстів (у яких виявлено ЕМПАТІЮ як дискурсивне утворення), відібраних із 14 словників англійської мови та 13 тис. текстових фрагментів. Корпус лексем та текстових фрагментів отримано методом суцільної вибірки

з банку даних «Британський національний корпус» (BNC), 24 науково-популярних прозових творів (загальний обсяг 5596 сторінок), 27 художніх творів сучасних англомовних авторів (загальний обсяг 9481 сторінок), та інтернет-джерел текстів різноманітної проблематики (92 сайти, 6300 сторінок). Фрагменти дискурсу відібрано із двох останніх типів джерел.

Методологічно дослідження спирається на новітні досягнення у галузі лінгвосинергетики (В. Г. Борботько, А. В. Гірник, Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, Л. С. Піхтовнікова, Ф. Г. Самігуліна, В. В. Тарасенко). Принципи, методи та передумови когнітивно-синергетичного пізнання розроблені представниками синергетичного напрямку сучасної науки (В.І. Аршинов, В. Г. Буданов, Г. Гакен, П. ван Геерт, С. П. Курдюмов, Б. Б. Мандельбро, І. Пригожин.), теорії когнітивної метафори (М. Джонсон, З. Кьовечеш, Дж. Лакофф), фреймової семантики (С. А. Жаботинська, Ч. Філлмор), емерджентизму (Д. В. Ньюмен, П. Фрайер), втіленого розуміння (Е. Рош, Л. Талмі) та теорії семантичних констеляцій (С. Гарді). Конкретнонауковою методологією праці є когнітивно-дискурсивний підхід до мови, що є когнітивним за суттю і діяльнісним за стилем мислення індивіда (Є. В. Бондаренко, І. М. Колегаєва, О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, М. В. Нікітін, В. А. Ущина, Л. І. Тараненко, І. С. Шевченко), напрям лінгвістичної емотіології (В. І. Шаховський), а також психолінгвістичний (О. О. Залевська) та соціолінгвістичний (Ю. А. Зацний) напрями сучасного мовознавства. Вибір методологічного підґрунтя зумовлений потребою аналізу природи й синергетичної сутності концепту в симбіозі динамічного й статичного, що спирається на принципи всезагального зв'язку, розвитку, нелінійності, фрактальності та емерджентності.

Комплексна **методика дослідження** передбачає використання загальнонаукових, міждисциплінарних та конкретнонаукових методів. За допомогою загальнонаукових методів (аналіз та синтез, індукція й дедукція, абстрагування, пояснення та опис) побудована основна гіпотеза дослідження. Міждисциплінарні методи *екстраполяції базових принципів синергетики та синергетичного моделювання* (побудова фрактальних і атракторних моделей) застосовано з метою відтворення динаміки ЕМПАТІЇ та визначення особливостей її вербалізації. Конкретнонаукова методика когнітивно-дискурсивного напрямку обрана з урахуванням аналізованого матеріалу й поставлених завдань. *Системно-структурний та системно-функціональний* аналізи націлені на виявлення модусів концепту ЕМПАТІЯ як системи, наявної в різних іпостасях. Це передбачає здійснення *компонентного* аналізу лексем та аналізу словникових дефініцій з метою пояснення лексичного значення імені концепту, *словотвірного* аналізу та *методу опису сполучувальних властивостей* для виявлення епідигматичної

структури імені концепту. Основні положення *фреймової семантики* й теорії *концептуальної метафори* слугують підґрунтям здійснення *концептуального аналізу* із залученням методики *семантики лінгвальних мереж*, а також конструювання матриці доменів концепту ЕМПАТІЯ. Особливості функціонування вербалізованої ЕМПАТІЇ в соціокультурних практиках з'ясовано в межах *інтерпретаційно-текстового аналізу*, а сутність і етапи емпатійного мовленнєвого акту – методами *дискурсивного* та *функціонально-прагматичного* аналізів, а також *методикою інференційного аналізу комунікативної взаємодії*. Виявлення емпатійних конверсаційних імплікатур здійснюється методами *пресупозиційного аналізу*. Елементи *кількісного аналізу* застосовано в процесі розкриття показників активності функціонування спостережуваних реалізацій концепту ЕМПАТІЯ в BNC.

Наукову новизну отриманих результатів становить обґрунтування нового *когнітивно-синергетичного* напрямку лінгвістики: міждисциплінарного вектора дослідження концепту як синергетичного фрактального утворення, що становить єдність когнітивного, афективного, перцептивного та волевиявленнєвого аспектів і актуалізується в мовленнєвому акті. Установлено нові закономірності цього напрямку, який не обмежується розглядом когнітивних механізмів вербалізації концепту, а дає можливість його аналізу як невід'ємної частини світобудови, підпорядкованої всезагальним законам існування природних систем. З огляду на вищезазначене у науковій праці вперше:

- розроблено нову комплексну когнітивно-синергетичну методику аналізу функціонування ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі на ґрунті виокремлення в концепті точок перетину поняття, афекту та перцепту;
- за критеріями фрактальності побудовано модель лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, його динамічну модусну модель та мережеву концептуальну модель;
- здійснено функціональну декомпозицію концепту ЕМПАТІЯ на раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси з виявленням їхньої синергетичної системності;
- окреслено особливості динаміки емпатійного мовленнєвого акту та побудовано його ідеалізовану атракторну модель;
- запроваджено поняття дискурсивної емпатемі та визначено її змістові й формальні характеристики.
- систематизовано емпатійні конверсаційні імплікатури та параметри порядку успішного емпатійного мовленнєвого акту.

Наукову новизну одержаних результатів дисертації узагальнено в **положеннях, винесених на захист**:

1. ЕМПАТІЯ є когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвим синергетичним за своєю природою концептом, що спонтанно функціонує

в пізнавальній та комунікативній діяльності людини, реалізований у конкретному мовленнєвому акті з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням мовного індивідуума до екстралінгвального оточення. З метою комплексного аналізу концепту необхідне використання симбіозу методів когнітивної лінгвістики та лінгвосинергетики.

2. Дискурс як середовище функціонування ЕМПАТІЇ є самоорганізованою багатоаспектною когнітивно-комунікативно-мовною системою-гештальтом, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект). Підґрунтям синергії дискурсу є наявність таких взаємно підсилювальних принципів: фрактальності, багатовимірності, когнітивності, динамічності, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності.

3. Лексико-семантичне поле імені концепту ЕМПАТІЯ характеризується фрактальністю, що виражена в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) у процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) та на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації), породжуючи цілісне сприйняття лексико-семантичного поля.

4. Концепт ЕМПАТІЯ становить єдність раціонально-логічного, образно-ідентифікаційного та структураційного модусів, для яких характерна синергетична взаємодія: одночасне існування стійкої форми концепту в епістемічному просторі людини завдяки раціонально-логічному модусу та його спонтанності, динамізму й гнучкості завдяки образно-ідентифікаційному та структураційному модусам. Як складники концепту модуси сприяють його руху до атратора – внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англomовному дискурсі у вигляді імені концепту ЕМПАТІЯ.

5. Фрактальність мережевої концептуальної моделі ЕМПАТІЇ виявляється в тому, що єдність усіх розміщених у ній підструктур забезпечується телескопічною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної, компаративної тощо) вміщує смысл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх: за будь-якою з них відтворюється вся мережева концептуальна конструкція за принципом відновлення цілого з його складників.

6. Емпатійний мовленнєвий акт є одиницею спонтанної комунікації, зануреною в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні

ситуації та здійснюється емпатом щодо конкретного емпатанта або навпаки шляхом спільного конструювання значення за допомогою вербальних/ невербальних висловлювань за певних умов із наміром виявити або викликати ЕМПАТІЮ й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результати. Типи (паралельна й реагувальна ЕМПАТІЯ), стадії (викликання, надання і прийняття), етапи (ідентифікація, інкорпорація, реверберація та роз'єднання) емпатійного мовленнєвого акту підтверджують ритуалізованість процесу реалізації ЕМПАТІЇ, у якому наявні риси фрактальності.

7. Дискурсивна емпатема – це висловлення, що виражає особливі когнітивні комплекси (уявлення, оцінки, висновки, полімодальні перцептивні образи), які виникають у процесі діяльності параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту. За принципом спрямованості емпатемами розмежовуються на проєктивні та інтроєктивні. Емпатійний мовленнєвий акт базується, головню, на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проєктивними.

8. За фокусом концептуалізації виокремлено вчинкові та стосункові емпатемами. Аналіз вчинкових емпатем дозволяє розкрити особливості діяльності співрозмовників із концентрацією уваги на фабульній структурі мовленнєвого акту. Стосункові емпатемами відображають систему взаємин та інтерсуб'єктних оцінок емпата й емпатанта. Вони не будуються ізольовано, а формуються в складі єдиного конструктора – лексично втіленого концепту ЕМПАТІЯ.

9. Емпатійна конверсаційна імплікатура – це тісно пов'язана з вербальним змістом прихована інформація, що завдяки параметрам порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями, організовуючи їхню інтерактивну спрямованість на реалізацію ЕМПАТІЇ. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Розпізнавання емпатійних конверсаційних імплікатур є необхідною умовою для створення позитивної емоційно-психологічної налаштованості.

Теоретична значущість дисертаційної праці зумовлена розробкою когнітивно-синергетичних принципів системно-структурної організації концепту, що поглиблює теоретико-методологічну проблематику динамічної системності в загальному мовознавстві. Результати аналізу концепту ЕМПАТІЯ як синергетичного утворення є суттєвим внеском у такі стрижневі напрями сучасної англістики, як когнітивно-дискурсивний, лінгвосинергетичний та психолінгвістичний. У дисертації запроваджено новий вектор лінгвістичних студій, що ґрунтується на застосуванні лінгвосинергетичної та лінгвокогнітивної методологій, – когнітивно-синергетичну лінгвістику. Концептуальні моделі ЕМПАТІЇ дозволяють з'ясувати багатогранне уявлення

носіїв сучасної англійської мови щодо цього концепту, репрезентованого в дискурсі. Виявлені результати є істотним внеском у розбудову теоретичних підвалин когнітивної та емотивної лінгвістики. Уведення поняття дискурсивної емпатемии уможливило ґрунтовний аналіз емпатійного мовленнєвого акту. Ця евристика має суттєве значення для вдосконалення інструментарію дискурсивного аналізу. Дослідження емпатійних конверсаційних імплікатур є вагомим внеском у розвиток прагмалінгвістики. Моделювання концепту ЕМПАТІЯ в його синергетичному вимірі розширює сферу наукових розвідок у царині синергетики.

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості їх використання у викладанні нормативних курсів з лексикології англійської мови (розділи «Слово як одиниця аналізу в лексикології», «Морфологічна структура слова», «Семантична структура слова»), стилістики англійської мови (розділи «Стилістична лексикологія», «Стилістична морфологія»), теоретичної граматики англійської мови (розділи «Іменник», «Дієслово», «Прикметник», «Прислівник»), загального мовознавства (розділи «Система і структура мови», «Мова і комунікація», «Мова і мислення», «Семасіологія», «Ономасіологія»), перекладознавства (розділ «Лінгвістичні основи перекладу»); у курсах за вибором з когнітивної семантики, лінгвосинергетики, прагмалінгвістики, лінгвофілософії. Матеріали дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці, а також у наукових пошуках студентів, аспірантів і докторантів. Здобутки дисертації запроваджено у викладання навчальних курсів «Теорія дискурсу» і «Корпусна лінгвістика» для студентів-магістрів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Особистий внесок автора полягає у створенні міждисциплінарної синергетичної теорії концепту та виявленні характерних рис дискурсу як середовища функціонування останнього. Концепт ЕМПАТІЯ розглянуто в динамічній сукупності функціональних модусів (раціонально-логічного, образно-ідентифікаційного та структураційного). З'ясовано особливості семантичної структури імені концепту ЕМПАТІЯ в сучасній англійській мові, побудовано концептуальні фрактальні моделі інформації, активовано іменем ЕМПАТІЇ, проаналізовано співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ, розкрито особливості метафоричних та аксіологічних характеристик ЕМПАТІЇ в дискурсивній практиці носіїв сучасної англійської мови. Автором виокремлено емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення, введено поняття дискурсивної емпатемии, емпатійного мовленнєвого акту, емпатійної конверсаційної імплікатури та схарактеризовано їхні типи в сучасному англійському дискурсі. Особливим внеском дисертанта є розроблення атракторних моделей емпатійного мовленнєвого акту.

Апробацію результатів дисертації здійснено на *вісімнадцяти* наукових і науково-практичних конференціях, серед яких *тринадцять* – *міжнародні конференції*: «Іноземна філологія у ХХІ столітті» (Запоріжжя, 2010, 2011), «Міжкультурні комунікації: наукові школи й сучасні напрями лінгвістичних досліджень» (Алушта, 2010, 2013), «Язык и мир» (Ялта, 2010, 2011, 2013), «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (Одеса, 2014), «Cognitive Linguistics in Wroclaw» (Польща, Вроцлав, 2015), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2016), «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («горизонт очікування»))» (Харків, 2016), «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 2016), «Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства» (Казахстан, Астана, 2016), «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття» (Одеса, 2016), «Мови і світ: дослідження і викладання» (Кропивницький, 2017), «Лінгвістика фахових мов, термінознавство, переклад» (Київ, 2017); “Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity” (United Kingdom, London, 2017) та *п'ять* – *всеукраїнські конференції*: «Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету» (Суми, 2010), «Перекладацькі інновації» (Суми, 2010-2017 р.), «Методологічні проблеми сучасного перекладознавства» (Суми, 2010-2017), «Синергетика у філологічних дослідженнях» (Запоріжжя, 2016, 2017), «Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи» (Суми, 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертації викладені в 33 наукових працях, серед яких 1 одноосібна монографія (20,35 авторських аркушів), 1 розділ у колективній монографії (0,6 авторських аркушів), 16 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті – у закордонних наукових фахових виданнях, 6 статей – у інших виданнях і 5 тез доповідей на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях (загальний обсяг 38,97 авторських аркушів).

Обсяг та структура дисертації. Праця складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, бібліографії (478 наукових та 16 лексикографічних джерел), списку джерел ілюстративного матеріалу (137 позицій), а також додатків, що містять 5 таблиць. Додатково 4 таблиці та 15 рисунків подаються в тексті дисертації. Загальний обсяг роботи – 460 сторінок (22,2 авторських аркуша), обсяг основного тексту – 356 сторінок (15,6 авторських аркушів).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок із науковою темою кафедри, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет, визначено методологію й методику аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, сформульовано робочу гіпотезу та положення, що виносяться на захист, вказано обсяг використаного фактичного матеріалу, наведено дані щодо апробації праці та публікацій.

Розділ 1 **«Теоретико-методологічні засади когнітивно-синергетичного аналізу ЕМПАТІЇ в англомовному дискурсі»** містить усебічний розгляд ЕМПАТІЇ в тлумаченнях представників сучасних наукових парадигм та аналіз проблемного поля з філософських, загальнонаукових і мовознавчих передумов синергетичної теорії дискурсу та концепту. Окреслено коло проблем ЕМПАТІЇ, які не були вирішені в межах традиційних напрямів, викладено методологічні підвалини їх аналізу з позицій когнітивно-синергетичного підходу до мови, доведено ефективність міждисциплінарного підходу до розкриття концептуальних засад ЕМПАТІЇ в сучасному англомовному дискурсі крізь призму гіпотези мовленнєвої самоорганізації, а також визначено послідовні етапи дослідження.

Протягом століть ЕМПАТІЯ як одна з гуманістичних універсалій у складі духовних і моральних цінностей людства викристалізовувалася в науці й повсякденному житті носіїв англійської мови. Аналізом теоретичних здобутків дослідження ЕМПАТІЇ в філософії (А. Бергсон, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, К. Гросс, Е. Гуссерль, Т. Ліппс, Т. Фішер, К. Ясперс), психології (Р. Т. Гоган, М. Девіс, Т. Райк, К. Р. Роджерс, Т. Шибутані) та лінгвістиці (Ф. С. Бацевич, Т. Ю. Ковалевська, С. Куно, Б. Мартіновські, У. Чейф) з'ясовано, що наявний доробок залишає відкритим проблему трактування цього феномена, розв'язання якої потребує застосування напрацювань у галузі лінгвістики емоцій, когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики та лінгвосинергетики.

З метою здійснення міждисциплінарного синергетичного аналізу концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англомовному дискурсі обґрунтовано новий погляд на концепт як перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, здатне посилювати або послаблювати наявні зв'язки з контекстом, пристосовуючи їх під потреби певного мовленнєвого акту. Виявлено, що через інтерактивний характер процесу пізнання й комунікативної діяльності концепти не повинні розглядатися як стабільні фіксовані сутності, котрі передаються однією людиною іншій, як це відбувається з предметами. Не зважаючи на той факт, що є певний консенсус для розуміння, жоден концепт не має тієї самої конотації для двох людей (Р. де Богранд, С. Гарді, О. О. Залевська, А. П. Мартинюк).

Спираючись на думку про те, що концепт є гнучкою динамічною системою, яка пристосовується до змін у навколишньому середовищі (Л. В. Барсалоу), об'єктивно наявним у свідомості людини перцептивно-когнітивно-афективним утворенням динамічного характеру, на відміну від понять і значень як продуктів наукового опису (конструктив) (О. О. Залевська), під **ЕМПАТІЄЮ ми розуміємо когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвий концепт, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у конкретному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії.**

Шляхом синтезу ідей лінгвістів (Л. В. Броннік, О. С. Кубрякова, О. І. Морозова, Л. С. Піхтовнікова, І. С. Шевченко) встановлено, що **дискурс** як середовище функціонування концепту ЕМПАТІЯ є багатоаспектною когнітивно-комунікативно-мовною системою-гешталтом, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект). Дискурс розглядається у взаємодії породжувальних чинників, злитті й кооперації енергій, спрямованих на онтологічну та функціональну самоорганізацію. За такого підходу центральним є розпізнавання атракторів, що визначають його динаміку, спрямовуючи шляхи розвитку. Підґрунтям синергії дискурсу є наявність таких взаємно підсилювальних принципів: багатовимірності, когнітивності, динамічності, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності.

З'ясовано, що основою конструювання значення в дискурсі є принцип фрактальності, який виявляється на рівні змісту й на рівні його відбиття. У першому випадку йдеться про те, що повторюється ідея, сюжет, а в другому – форма викладу матеріалу. Ієрархічна впорядкованість розміщених у дискурсі підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом укладення одних компонентів у інші, що дає можливість порівняно легко згортати їх у ретракти різного обсягу (слово, словосполучення, мовленнєвий акт). Смысл окремого мовленнєвого акту здатний вмішувати смысл усього дискурсу, узагальнювати його або містити в собі схему майбутнього розвитку сюжету, передбачати його. В основу цього процесу покладено процедуру фрактальної рекурсії (А. В. Лічутін), яка передбачає багаторазове тиражування графічних утілень матеріального модусу повідомлення за збереження ідентичності його ідеального модусу (І. М. Колегаєва). Рекурсивна система завдяки створенню власних копій

здобуває можливість необмеженого зростання й ускладнення, однак ця складність має організований вид, який визначається локальними правилами функціонування.

Фрактальна рекурсія є характерною для анотації статті в науковому дискурсі, тез лекції в навчальному дискурсі, трейлера фільму в кінодискурсі тощо. Прикладом цього явища також є скорочений огляд новин у теледискурсі або публіцистичному дискурсі:

(1) *Obama, Carter Offer Condolences to Families of c-30 Crash Victims*
DoD News, Defense Media Activity
Washington, Oct. 2, 2015

(2) *President Barack Obama and Defense Secretary Ash Carter issued statements today to express their condolences to the families of those killed in the crash of a U.S. Air Force C-130J Super Hercules transport plane shortly after midnight local time – yesterday in the United States – at Jalalabad Airfield, Afghanistan. The C-130J's crew of six U.S. service members and five civilian contractor passengers aboard the aircraft were killed in the crash, as were Afghan civilians on the ground.*

(3) *“Michelle and I extend our deepest condolences and sympathies to the families of the six U.S. airmen and five contractors who lost their lives in a military plane crash in Jalalabad, Afghanistan yesterday,” Obama said in his statement. “In addition to the Americans we mourn, we also are saddened that Afghan civilians lost their lives in this incident”.*

In his statement, Carter said he was saddened to hear about the crash.

“While we are still trying to determine exactly what happened, this is a reminder of the risks that our men and women face serving their country in remote places all over the world,” he said. “Let us not forget the importance of their service, and the critical mission they died supporting” (Department of Defense).

В огляді новин виокремлено такі складники: (1) заголовок, (2) «лід» (короткий виклад матеріалу) та (3) текст повідомлення. Заголовок є початковим фракталом тексту, лід – проміжним, а текст повідомлення – кінцевим. Заголовок є найменшим квантом інформації, де надається основна ідея тексту (повідомляється, що Б. Обама та Е. Картер співчують сім'ям загиблих). Пропозиція заголовка конкретизується, стисло відтворюючись у ліді (додається інформація про те, хто, що, де та коли). У самому тексті повідомлення пропозиція знову повторюється, набуваючи тематичного розгортання, вводяться субтеми. Зазначені фрактали розглядаються адресатом як автономні (на кожному із них прийняття інформації за бажанням адресата здатне припинитися у разі відсутності інтересу до неї).

Дослідження дискурсивних фракталів засвідчило, що фрактальна теорія є особливим методологічним напрямом, що уможливлює програмування

складної багаторівневої системи дискурсу із залученням самоподібних моделей через процедуру ототожнення рекурсивних смислових компонентів.

У другому розділі «**Фрактальна семіотика концепту ЕМПАТІЯ**» репрезентовано концептуальні моделі інформації, активовано іменем ЕМПАТІЇ. За допомогою моделювання відтворено мікросвіт неспостережуваних зв'язків вербалізованих і мисленнєвих виявів ЕМПАТІЇ, оптимальним чином пояснено, описано й передбачено динамічне функціонування цього концепту в мові та мовленні. Побудовано семну модель лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ, його модусну модель, мережеву концептуальну модель та матрицю доменів. Крім того, проаналізовано ЕМПАТІЮ як концепт комунікативної поведінки, надано частиномовну реалізацію його імені, досліджено його метафоричний та оцінний потенціали.

Ім'я, що безпосередньо називає ЕМПАТІЮ як емоцію, є ім'ям концепту – мовним знаком, який найповніше й найадекватніше передає його сутність і збігається з домінантою синонімічного ряду (С. Г. Воркачов). Виявлено, що лексичне значення імені концепту ЕМПАТІЯ – іменника *empathy* – є його **атрактором**, оскільки в ньому розміщена найістотніша інформація й найважливіші смисли. Останні притягують і структурують смисли навколо себе, сприяючи цілісному рефлексивному сприйняттю концепту ЕМПАТІЯ. Ім'я концепту є конституювальним символом ЕМПАТІЇ, розгортаючись у дискурс та знову згортаючись в ім'я, і цей процес є фрактальним і динамічним за своєю суттю. Задля актуалізації цієї складної динаміки використана методика компонентного аналізу лексеми *empathy* на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням сем (компонентів значення лексеми).

За результатами аналізу дефініцій виокремлено спільну та диференційні семи лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ. **Спільна сема**: “sharing another’s feelings”. **Диференційні семи**: “way of sharing”: “projecting”, “fully understanding”, “enter into”, “sense”, “understand”, “imagine”, “identify with”, “comprehend”, “experience”, “placing oneself psychologically”, “felt”; “object of contemplation”: “others”, “someone”, “someone else”, “another individual”, “something else”, “an object in a work of art”, “character in a novel or film”, “another person”; “specific feeling”: “spirit”, “emotional state”, “emotions”, “sensory states”, “feelings”, “emotional responses”.

Аналіз спільної семи виявив різні мікрополя лексико-семантичного поля: “capacity of sharing another’s feelings”, “act of sharing another’s feelings”, “result of sharing another’s feelings”. Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* «вглиб» проілюстрував фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, що виявляється в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофракти) в процесі свого функціонування

мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). Кожен мікрофрактал здатний функціонувати автономно. Рекурсивність спільної семи свідчить про фрактальну розмірність імені концепту ЕМПАТІЯ, яка є не стільки його внутрішньою характеристикою, скільки характеристикою його лексико-семантичної моделі, оскільки конфігурації її елементів неодноразово повторюються в різних контекстах.

Для виявлення функціональних модифікацій, підструктур концепту ЕМПАТІЯ використано модусне моделювання (М. В. Нікітін, О. І. Морозова) з виокремленням раціонально-логічного, образно-ідентифікаційного та організаційного модусів.

Раціонально-логічний модус встановлюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, що відображають узагальнений соціокультурний досвід і зафіксовані в словниках. Цей модус перебуває у фокусі уваги мовців у контекстах, де наявне порівняння ЕМПАТІЇ з іншими концептами: *“Perhaps the most frequent discussion with regards to this theme is the difference between empathy and sympathy”* (B. Cuff); *They use extra-sensory communication in the forms of empathy, telepathy, and clairvoyance* (BNC). У наведених прикладах концепт ЕМПАТІЯ відокремлюється від концептів СПІВЧУТТЯ (*sympathy*), ТЕЛЕПАТІЯ (*telepathy*), ЯСНОВИДІННЯ (*clairvoyance*), тобто на перший план висувається різниця або подібність між раціонально-логічними модусами вищевказаних концептів.

Образно-ідентифікаційний модус – це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних уявлень про ЕМПАТІЮ. Останні співвідносяться з образом класу як його еталоном на рівні інтегрального сприйняття й концентрації того, що є даним у відчуттях і пам'яті: *“When you sing with a group of people, you learn how to subsume yourself into a group consciousness because a capella singing is all about the immersion of the self into the community. That’s one of the great feelings – to stop being me for a little while and to become us. That way lies empathy, the great social virtue”* (Brian Eno).

У наведеному прикладі Браян Іно, британський композитор, пов'язує ЕМПАТІЮ зі співом у групі. Образ занурення себе в інших викликаний у його свідомості укоріненням патерном поведінки, асоційованим із хоровим співом «а капела» (що є зрозумілим з огляду на його професійну діяльність). З'ясовано, що образно-ідентифікаційний модус поєднує в собі риси реального спостереження та домислення: *“The opposite of anger is not calmness, it’s empathy”* (Mehmet Oz). Для автора цього висловлення важливим

є той факт, що ГНІВ є концептом, протилежним ЕМПАТІЇ. Таке протиставлення викликає в його уяві еталонний образ концепту ЕМПАТІЯ, пов'язаний саме з відсутністю гніву в характері людини.

Організаційний модус зорганізований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, що виокремлюють у ньому уявлення про норму та її асоціативне розширення. Норма репрезентована інтенціоналом концепту, а розширення – імплікаціоналом (М. В. Нікітін). Усвідомлення ЕМПАТІЇ супроводжується внутрішнім переведенням з рівня інтенціоналу на рівень імплікаціоналу та навпаки: *“If you list the qualities that we consider feminine, they are patience, understanding, empathy, supportiveness, a desire to nurture”* (Sydney Pollack). «Фемінінність» не є обов'язковою ознакою інтенціоналу ЕМПАТІЇ (хоча й імплікується з високою вірогідністю), оскільки у раціонально-логічному модусі вона є здатністю людини незалежно від її статі. Тим самим в організаційному модусі концепту відбувається структурація ядерних та периферійних ознак концепту, їхнє формування за віссю «обов'язкове» – «необов'язкове».

Виявлено, що модуси концепту ЕМПАТІЯ у свідомій діяльності індивіда відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності. У будь-якій дефініції ЕМПАТІЇ, в якій вона постає в раціонально-логічному модусі, встановлюється еквівалентність змісту лексеми *empathy* описовій частині визначення, що свідчить про наявність образно-ідентифікаційного модусу. Інтенціонал та імплікаціонали організаційного модусу водночас наявні в образно-ідентифікаційному та раціонально-логічному модусах. Як складники концепту ЕМПАТІЯ модуси є параметрами порядку, які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора концепту (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англomовному дискурсі).

З метою здійснення концептуального аналізу ЕМПАТІЇ використано **методику семантики лінгвальних мереж** С. А. Жаботинської із залученням пропозиційних схем, що визначаються належністю до п'яти базових фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного та компаративного (С. А. Жаботинська). Виявлені у ВНС логічні предикати, пов'язані з концептом ЕМПАТІЯ, тематично згруповані на ґрунті базових пропозиційних схем:

- партитивні схеми: 1) посесивна «WH-людина має PR-ЕМПАТІЮ»: *smb has empathy; smb possesses empathy; smb's (pronoun, noun, adjective) empathy*; 2) посесивна схема власності «OW-людина має OD-ЕМПАТІЮ»: *smb (pronoun) with empathy*; 3) посесивна інклюзивна схема «CR-ЕМПАТІЯ має СТ-вміст/структуру»: *empathy does have limits*;

- буттєві схеми: 4) локативна «ЕМПАТІЯ є ТАМ-місце»: місце = людина загалом: *empathy is in smb*; місце = тіло людини: *his face betraying empathy*;

місце = діяльність людини: *empathy in songwriting etc*; 5) квалітативна «ЕМПАТІЯ є ТАКА-якість»: така за об'ємом: *too much*; така за ступенем вияву: *deep; robust*; така за типом вияву: *intuitive; instinctive*; така за інтенсивністю: *extreme; intense etc*;

■ ідентифікаційні схеми: 6) класифікації «ID-ЕМПАТІЯ є CL-класифікатор / рід»: рід = почуття, відчуття: *a feeling of empathy*; рід = розуміння: *empathy is understanding*; рід = здатність, навичка, якість: *empathy is an ability; empathy is a capability*; рід = комунікація: *empathy is communication*; рід = процес: *empathy is a process*; рід = теорія: *empathy is a theory*; рід = психотерапевтичний метод: *empathy is a psychotherapeutic method*; рід = принцип експериментального навчання: *empathy is a principle of experimental learning*;

■ акціональні схеми: 7) контактної дії¹ «AG-людина відчуває / не відчуває РТ-ЕМПАТІЮ»: відчуття емпатії: *smb feels empathy*; відсутність / ігнорування емпатії: *smb feels no empathy / ignores empathy*; 8) контактної дії¹ + локатив «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТАМ / LC»: місце = конкретне місце: *organization; school; at home*; місце = країна, частина світу, місто: *the country; Cambodia; Western empathy*; місце = всесвіт: *the world*; 9) контактної дії¹ + темпоратив «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТОДІ / ТМ»: час = момент: *when*; час = період: *in 1977; fifty years of empathy*; 10) контактної дії¹ + спосіб «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТАК-спосіб»: спосіб = раптовість: *suddenly*; спосіб = частотність: *sometimes*; 11) контактної дії¹ + супроводжувач «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ з АТ-супроводжувачем»: супроводжувач = психологічний стан: *stumbling, neurotic empathy*; супроводжувач = негативна / позитивна емоція: *mournful empathy; emotional empathy*; 12) контактної дії¹ + причина «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ через CS-причину»: причина = тяжка доля людини: *empathy with ... people... in their everyday struggle with life etc*; причина = переживання людини: *empathy with the sadness they must feel*; причина = позитивні якості людини: *empathy with the great Mike Channon*; причина = фізичні вади людини: *empathy for those with physical disabilities etc*; 13) контактної дії² «AG-людина показує / не показує РТ-ЕМПАТІЮ»: демонстрація емпатії: *show empathy; demonstrate empathy*; 14) контактної дії² + медіатив «AG-людина показує РТ-ЕМПАТІЮ за допомогою MD-медіативу»: медіатив = голос: *said it with such empathy*; медіатив = обличчя: *his face betraying... empathy*; медіатив = слова: *show empathy by saying*; медіатив = поведінка: *all activities to show empathy*; медіатив = текст: *to show empathy by empathetic deixis*; медіатив = знак: *sign language... to exhibit empathy*; 15) контактної дії³ + причина «AG/CR-людина діє / діє на РТ-пацієнс, АФ-афектив / робить FT-фактив (наслідок) через CS-ЕМПАТІЮ»: наслідок = тілесна поведінка: *empathy between them: she*

hugs Elaine a lot; наслідок = соціальна поведінка: empathy led to his involvement in social movements; наслідок = погляд, ставлення: empathy... can facilitate a change in attitude; наслідок = натхнення, мотивація: empathy... inspired her; наслідок = стосунки: a prerequisite in forming relationships... is empathy; наслідок = витвір мистецтва: empathy... influenced my drawings; 16) контактної дії³ + причина «AG-людина відчуває РТ-емоцію (наслідок) через CS-ЕМПАТІЮ»: наслідок = інша емоція: empathy is crucial ingredient in... establishing rapport; 17) контактної дії³ + супроводжувач «AG/CR-людина діє / діє на РТ-пацієнс, АФ-афектив / робить FT-фактив (наслідок) з АТ-ЕМПАТІЄЮ»: *smb does smth with empathy: he begins to read... with... empathy;* 18) контактної дії⁴ «AG-людина діє на РТ-ЕМПАТІЮ»: *people extend; develop; use; establish; convey; train; build; portray; take; give empathy etc;*

■ компаративні схеми: 19) подібності / аналогії¹ «CV-ЕМПАТІЯ є як AN-корелят»: корелят = культура: a culture of empathy; корелят = робота: empathy work; 20) подібності / аналогії² «CV-компаратив є ніби AN-ЕМПАТІЯ»: компаратив = почуття: some kind of wary empathy; компаратив = відчуття: telepathy is like empathy; 21) подоби / метафори «CV-ЕМПАТІЯ є нібито МТ-корелят»: корелят = дар: empathy is a gift; корелят = рецепт: recipe is empathy; корелят = витвір мистецтва: a masterpiece of empathy; корелят = інгредієнт: empathy is ingredient; корелят = міст: bridge of empathy; корелят = аромат: aroma of empathy; корелят = механізм: empathy machine etc.

Аналіз «углиб» будь-якої з пропозиційних схем виявляє, що єдність усіх розміщених у концептуальній мережі підструктур забезпечується телескопічним механізмом за принципом вкладеності одних компонентів у інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної тощо) вміщує смысл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. З'ясовано, що в основу наведеної моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка постає і обмежувальним чинником, і генерувальним інструментом концепту. Водночас фрактальність означає не геометричну самоподібність, а самоподібність змістову та схематичну.

Доведено, що ЕМПАТІЯ функціонує в дискурсі як ознаковий і як подієвий концепт залежно від того, яке мікрополе лексико-семантичного поля імені концепту реалізоване лексемою *empathy*. Якщо активним є мікрополе *capacity of sharing another's feelings*, ЕМПАТІЯ є ознаковим атемпоральним концептом. Якщо активним є мікрополе *act of sharing another's feelings*, ЕМПАТІЯ є подієвим темпоральним концептом. Результати аналізу BNC виявили лише 9,7 % використання лексеми *empathy* як імені подієвого концепту: чітко окресленої в часі події, що має конкретних актантів. Цей факт виявляє, що розмірковування на тему ЕМПАТІЇ є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації її вияву. Установлено, що критеріями

концептуалізації ЕМПАТІЇ як комунікативної події є *гетерогенність*, *хронотопічність* та *інтелігібельність* (*пізнаваність*).

У результаті аналізу BNC з'ясовано, що у 58,3 % випадків уживання лексеми *empathy* в різних контекстах ЕМПАТІЯ виявляється до людини як емпатанта, у 13,4 % випадків предметами ЕМПАТІЇ є явища, пов'язані з соціальним та індивідуальним життям людини (тяжка доля, вияви расизму, особисті проблеми, дотримання культурних традицій, ставлення до природи тощо), у 6,7 % випадків ЕМПАТІЯ виявляється до тварин. У 21,6 % контекстів немає визначеного об'єкта або предмета ЕМПАТІЇ. Це дає підстави зазначити, що в сучасному англомовному соціумі ЕМПАТІЯ концептуалізується, насамперед, як здатність відчувати й розуміти іншу людину, хоча вперше термін з'явився як пояснення здатності ввійти в емоційну гармонію з певним витвором мистецтва (Т. Ліппс). Наразі цей аспект семантики концепту є майже нівельованим, оскільки у BNC знайдено лише два контексти (0,7%), де предметами ЕМПАТІЇ є витвори мистецтва (картина, музика).

Дослідження співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ в BNC виявило, що позначення ЕМПАТІЇ відбувається головно за допомогою іменників (порівняно з дієсловом: із 4 048 проаналізованих текстів, 98 313 429 слів, кількість випадків уживання іменника *empathy* – 269, знайдених у 156 різних текстах, частотність: 2,74 випадки на 1 мільйон слів; дієслова *empathize* – 28, знайдених у 24 різних текстах, частотність: 0,28 випадків на 1 мільйон слів, *empathise* – 43, знайдених у 37 різних текстах, частотність: 0,44 випадки на 1 мільйон слів). Частиномовні репрезентанти імені концепту ЕМПАТІЯ відбивають здатність суб'єктів осмислення до конструювання емпатійного мовленнєвого акту в різний спосіб. Іменник *empathy* актуалізує його у вигляді об'єкта осмислення; дієслово *empathise* – у вигляді розгорнутої сцени; іменник *empathiser* висвітлює суб'єкта цієї сцени; іменник *empathisee* – її об'єкта; прикметники *empathetic/empathic* та дієприкметник *empathising* акцентують поведінкові ознаки суб'єкта ЕМПАТІЇ; прислівники *empathetically/empathically* та дієприслівник *empathisingly* надають характеристику ситуації, в якій виявляється ЕМПАТІЯ.

У семантиці частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ спостерігаються численні зсуви щодо прототипового значення на ґрунті розширення, звуження, метафоричних та метонімічних переносів, результатом чого є їхня семантична модифікація: іменник *empathy* здатний актуалізувати дію, ознаку, а семантика дієслова *empathize* – репрезентувати ознаку та інструмент у результаті зсуву значення. Однак семантичні зсуви, згенеровані в актах лінгвокогнітивної діяльності, не спричиняють розпад нормативного зразка, який зберігається в пам'яті індивіда. У випадках незначних відхилень від звичного стану концепту реалізується механізм саморегуляції або

відновлення стійкості. Завдяки зворотному зв'язку з концептуальною системою людини концепт розпізнає і пригнічує внутрішні зміни своєї структури, повертаючись у попередній стан норми. Процеси розширення і звуження значення лексем стирають межі між частиномовними реалізаціями імені концепту ЕМПАТІЯ, не спричиняючи внутрішні зміни у його структурі.

Концептуалізація ЕМПАТІЇ підлягає когнітивним операціям **реїфікації** («отілеснення») та **персоніфікації** (уподібнення людини). Суть цих процесів полягає в наданні ознак, притаманних фізичному тілу, абстрактним феноменам, оскільки людське тіло є початком концептуалізації певних фрагментів світу: нефізична або абстрактна сутність як цільовий домен (референт) профілюється на фоні фізичного об'єкта як вихідного домена (корелята) (З. Кьовечеш). У таких випадках починають діяти метафори ЕМПАТІЯ є ЛЮДИНА та ЕМПАТІЯ є ПРЕДМЕТ.

Реїфікована ЕМПАТІЯ підпорядкована певним маніпуляціям у свідомій діяльності людини, асоційованим із фізичним перенесенням у просторі як маси або об'єкта: здатна бути поверненою, обмінною тощо. Отримавши цей статус через онтологічну метафризацію, ЕМПАТІЯ водночас концептуалізується засобами структурної метафори: набуває структури чітко окресленого об'єкта, підлягаючи когнітивному процесу плюралізації (про це свідчить наявність у іменника *empathy* граматичної категорії числа). Персоніфікована ЕМПАТІЯ, набувачи антропоморфних ознак, здатна виконувати певні дії: існувати, приходити, допомагати, творити, вимагати, впливати позитивно або негативно, бути другом.

Параметри порядку метафоричної концептуалізації ЕМПАТІЇ є: *спеціальність* (певне просторове розташування щодо інших об'єктів: “*What’s happening when you notice less empathy around you?*” (Elevate Associates)), *дискретність* (позначення точно окресленого у своїй сфері об'єкта: “*Empathy of course does have limits*” (BNC)), *дименсiальність* (наявність розмірів та їхньої вимірності: “*Conversely, a more positive balance of interpersonal relationships and greater religious involvement among older adults conceals about 20 percent of the size of the age-empathy*” (Scholar)) та *неперцентивність* (можливість фізичного сприйняття людиною: “*StreetSauce: taste interaction and empathy with homeless people*” (Academia)). Наведені параметри порядку характеризуються дифузністю і необмеженою множинністю смислів, створюючи внутрішню синергетичність метафоричної інтерпретації концепту ЕМПАТІЯ. Вони володіють оптимальними якостями для створення потужного смислового поля, актуалізуючи різноглибинні змістові пласти і створюючи багаторазове смислове підсилення.

Реїфіковано-персоніфікована сутність емпатійності передбачає варіативність оцінних смислів імені концепту ЕМПАТІЯ, актуалізованих

у мінімальних контекстах різних типів. Аксіологічні характеристики ЕМПАТІЇ демонструють образність, експресивність та стилістичну розмаїтість, а дослідження взаємозв'язку цього концепту з оцінюванням уможливило диференціацію типів взаємодії емпата й емпатанта. Серед критеріїв аксіологічної актуалізації ЕМПАТІЇ виокремлено *психологічний* (пов'язаний із певними відчуттями й переживаннями індивіда), *етичний* (пов'язаний із нормами поведінки) та *телеологічний* (відображає доцільність, раціоналістичність оцінюваного явища й пов'язаний із практичною діяльністю людини) (Н. Д. Арутюнова).

Позитивна маркованість етичного оцінювання (*moral, human, ethical*) є типовою для іменника *empathy*, на відміну від психологічного (*brilliant, heartfelt, wretched, self-deceiving, neurotic*) й телеологічного оцінювання (*successful, essential, extreme*), де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Позитивність етичного оцінювання пояснюється тим, що в пресупозицію іменника *empathy* входить інтуїтивне розуміння почуттів іншого, завдяки чому людина стає моральним суб'єктом з посиленням рівнем відповідальності, невіддільним від людства з позицій етики й гуманістичного осмислення екзистенцій соціуму. Утім як психологічне явище резонансу, викликаного комунікацією, ЕМПАТІЯ запускає внутрішні процеси, що спричиняють як позитивні, так і негативні стани. Тому в спектрі психологічних і телеологічних оцінних модифікаторів ЕМПАТІЇ трапляються й негативні. У BNC виявлено 79% контекстів із позитивним оцінюванням лексеми *empathy* й лише 21% – із негативним.

Для лексеми *empathizer* позитивне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання є типовими. Отже, іменник *empathy* поступається іменнику *empathizer* в інтенсивності позитивного оцінювання. Це пояснюється відмінностями у фокусуванні уваги концептуалізатора: під час оцінювання іменника *empathizer* увага фокусується на емпаті, який виявляє свої кращі ознаки, співпереживаючи з почуттями емпатанта, а в іменнику *empathy* увага фокусується на процесі вияву емпатії, який має як позитивні, так і негативні наслідки для емпата. Позитивне/негативне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання не є типовим для лексеми *empathizee*. Увага концептуалізатора фокусується не на особі емпатанта, а на проблемі, з якою він стикається. Типовими є характеристики спорідненості, близькості або віддаленості від емпатанта (*familiar, remote*), що обумовлюються необхідністю співпереживання, когнітивної реконструкції внутрішнього світу іншого на основі свого емоційного досвіду. Виявлено, що дієслово *empathize* завжди оцінюється зі знаком «плюс». Оцінювання зі знаком «мінус», як правило, асоціюється з результатом ЕМПАТІЇ, а не з самим процесом.

У третьому розділі «**Дискурсивна реалізація ЕМПАТІЇ**» розкривається сутність самоорганізації ЕМПАТІЇ в дискурсі, підґрунтям якої є емпатійний

мовленнєвий акт. Проаналізовано емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення. Шляхом детального аналізу емпіричного матеріалу та побудови атракторних моделей динаміки ЕМПАТІЇ визначено, що особливістю емпатійного мовленнєвого акту є функціонування вчинкових/стосункових, проєктивних/інтроєктивних, зорових/слухових дискурсивних емпатем, а також етапів ідентифікації, інкорпорації, реверберації та роз'єднання. Досліджено ЕМПАТІЮ як процес і результат комунікативних стратегій разом із функціонуванням «емпатійних конwersаційних імплікатур».

З'ясовано, що під час реалізації будь-якого концепту в дискурсі підбір слів, побудова граматично коректного висловлення, адаптація до стилю комунікативних партнерів повністю не контролюється свідомістю. Однак є певні повторювані тенденції, вербалізовані патерни поведінки, що відрізняють ЕМПАТІЮ від інших концептів сучасного англомовного дискурсу. Як емоція, що виникає й переживається в нашій свідомій діяльності, ЕМПАТІЯ реалізується в дискурсі у вигляді емпативів. Різниця між емотивами та емпативами полягає в тому, що емотивні висловлення позначають або відображають позитивні/негативні емоції як егоцентричного характеру, так і емоції, пов'язані з комунікантом. Натомість емпатійні висловлення є завжди комунікативно спрямованими. Із емпатійних висловлювань виокремлено **емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні**.

Емпатійно-експресивні висловлення виявлені на різних рівнях мовної системи як невід'ємного складника дискурсу: фонетичному (певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емпатичні просодичні засоби, повторення звуків, якому властива підсилювально-виокремлювальна функція – *mummy will always heeelp you; tears tears tears roll down my cheeks; love you, my lovely little thing*), морфемному (зменшувальні пестливі афікси, морфемні повтори – *sweetie, cookie, kitty, foxy, princelet*), лексичному (модальні дієслова, частки, вигуки – *how dare they!, my God!, my honey!, dear pet!, oh, my beloved!*), граматичному (транспозиція граматичних категорій – *you did never make a mistake?!, this is a ...?; you do?*), синтаксичному (інверсія, еліпсис, парцеляція, повтори, градація, варіювання актуального членування – *and then entered she and kissed him tenderly? I love ... heartily; She cries. She shares. She commiserates*).

Експресивність емпативів підсилюється завдяки інтенсифікаторам (прислівникам *absolutely, bitterly, boundlessly, completely, deeply, enormously, etc.*, часткам *so, still, too, just, really*, модальним дієсловом *must, could, should etc.*). *Емпатійно-оцінні висловлення* складаються з позитивно-оцінних (*amazing, beautiful, blessed*) та негативно-оцінних (*awful, bad, bitter*) прикметників, а також прислівників, іменників, часток і дієслів. До цих маркерів також відносимо лексеми, які набувають позитивної або негативної

оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, ексклюзивності, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо (*exclusive, new, quick, easy etc.*).

Емпатійний мовленнєвий акт є одиницею спонтанної комунікації, зануреною в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється шляхом спільного конструювання значення з допомогою вербальних/невербальних висловлювань за певних умов із наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результати. Емпатійний мовленнєвий акт є фізичною подією, що відбувається в конкретному контексті й виявляється у формі мовленнєвого потоку. Трасекторію розвитку структури-атрактора емпатійного мовленнєвого акту визначає ілюкція – намір емпата розділити емоційно-когнітивний стан емпатанта за допомогою вербалізації втішання (допомоги, жалості, захоплення, обнадіювання, підбадьорювання, схвалення, турботи тощо), або намір емпатанта викликати емпатію.

Кінцева мета атрактора – змінити емоційно-когнітивний стан співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Репелером є непередбачуваність перлокутивного ефекту, можливість лише його прогнозування. Під перлокутивним ефектом розуміється зовнішня мета мовленнєвого акту, яка оцінюється на ґрунті своїх наслідків. Параметрами порядку репелера є лексичні засоби, що не сприяють екстеріоризації емпатії, різниця когнітивного і психологічного станів емпата та емпатанта, нещирість комунікації тощо. Робота параметрів порядку репрезентована прямо (шляхом безпосередньої комунікації емпата з емпатантом) та опосередковано (спрямована на емпатанта або емпата за його відсутності).

Стадіями емпатійного мовленнєвого акту є *викликання, надання і прийняття*, які здатні реалізуватися послідовно або одночасно. За такої умови ЕМПАТІЯ є *паралельною* (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та *реагуювальною* (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на себе). Етапами дії параметрів порядку є *ідентифікація* (проекування себе в іншому), *інкорпорація* (інтродукція іншого в собі), *реверберація* (взаємодія свого досвіду з досвідом іншого) та *роз'єднання* (відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів здорового глузду). Наприклад:

Langdon watched Vittoria approach. She had obviously been crying, her deep sable eyes filled with emotions Langdon could not place. Still, she moved toward them with fire and command. Her limbs were strong and toned, radiating the healthy luminescence of Mediterranean flesh that had enjoyed long hours in the sun.

"Vittoria," Kohler said as she approached. "My deepest condolences. It's a terrible loss for science ... for all of us here at CERN."

Vittoria nodded gratefully. When she spoke, her voice was smooth – a throaty, accented English.

“Do you know who is responsible yet?”

“We’re still working on it.”

She turned to Langdon, holding out a slender hand. “My name is Vittoria Vetra. You’re from Interpol, I assume?” (D. Brown).

Ідентифікація та інкорпорація починаються на стадії викликання ЕМПАТІЇ з появою Вітторії (*Langdon watched Vittoria approach. She had obviously been crying, her deep sable eyes filled with emotions Langdon could not place*). Викликана ЕМПАТІЯ є водночас паралельною й реагуювальною. Привабливий фізичний вигляд Вітторії сприяв успішності цієї стадії (*Her limbs were strong and toned, radiating the healthy luminescence of Mediterranean flesh that had enjoyed long hours in the sun*), яка відразу ж переходить у стадію експліцитного надання ЕМПАТІЇ, в основі якої лежить реверберація (*“Vittoria,” Kohler said as she approached. “My deepest condolences. It’s a terrible loss for science ... for all of us here at CERN”*). Експліцитність реалізована вербально (*deepest condolences, terrible loss*) та невербально (три крапки, що позначають сильні емоції і зворушення). Стадія «прийняття» актуалізована на невербальному рівні (*Vittoria nodded gratefully*). Відразу за стадією прийняття ЕМПАТІЇ починається етап «роз’єднання» (*“Do you know who is responsible yet?” “We’re still working on it”*), який закінчується несподіваною зміною теми розмови (*“My name is Vittoria Vetra. You’re from Interpol, I assume?”*).

У зазначеному емпатійному мовленнєвому акті на початку превалює емоційність (використання емпатійно-експресивної лексики *eyes filled with emotions, my deepest condolences, it’s a terrible loss for science ... for all of us here at cern*), яка поступово переходить у когнітивність (спроби використати здоровий глузд та пояснити причини: *Do you know who is responsible yet?, We’re still working on it*).

Зміна теми розмови наприкінці й повторювана зміна ролей співрозмовників під час комунікації, а також стадії та етапи роботи параметрів порядку ілюструють ритуалістичність процесу реалізації ЕМПАТІЇ, яка наділена рисами фрактальності. Частина будь-якого фрактала повторює ціле з певним коефіцієнтом подібності (В. А. Ущина), тому кожний емпатійний мовленнєвий акт є лише частково тотожним його загальній моделі у свідомості концептуалізатора, а отже, неповторним, однократним та унікальним.

У процесі роботи параметрів порядку атрактора емпатійного мовленнєвого акту у свідомості комуніканта виникають особливі когнітивні комплекси, що поєднують концепти та їхні атрибути (уявлення, оцінки, полімодальні перцептивні образи) як одиниці мовленнєвої діяльності,

що входять до структур смислосприйняття. На позначення елементарної одиниці дискурсу, яка виражає ці комплекси, формально збігаючись із висловленням, уведено поняття **дискурсивної емпатемі**. Залежно від типу мовленнєвого акту та результатів осмислення його іллокуції у мовленнєвому акті переважають зорові (асоціюються з комунікантом) або звукові образи (асоціюються зі значущими характеристиками його мовлення):

"Is he dead?" Vittoria called.

Langdon moved toward the body. I hope so, for his sake. As he drew to within a few feet, he looked down at the upturned eyes. They bulged outward, blue and bloodshot. Langdon leaned down to listen for breath but immediately recoiled. "For Christ's sake!"

"What?"

Langdon almost gagged. "He's dead all right. I just saw the cause of death." The sight was gruesome (D. Brown).

У цьому прикладі домінує зорова перцептивна емпатема (*he looked down at the upturned eyes. They bulged outward, blue and bloodshot. I just saw the cause of death.*) *The sight was gruesome*), яка актуалізує в емпата власний когнітивний досвід, асоційований із концептом СМЕРТЬ. Атрактор цього концепту «притягує» негативні емоції в мовленнєвий акт і викликає сильну ЕМПАТІЮ до померлого, виражену емпативом *"For Christ's sake!"*.

За принципом спрямованості емпатемі розмежовуються на *проективні* та *інтроєктивні*. Перші з'являються у результаті проекції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта, другі виникають, коли емпат ототожнює себе з емпатантом. У процесі роботи параметрів порядку мовленнєвого акту він, головню, базується на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проективними. Водночас вони не мають однозначного вербального втілення й актуалізуються як експлікація тих чи інших компонентів іллокуції:

A sad event intervened, however. Flora appeared on Jane's doorstep with a distraught face. Flopsy had died.

'Well,' said Jane, 'they do only live about eight years, you know.'

'Yes — but not to see her lolloping from room to room any more - '

'I know, I understand: one lays oneself open to this sort of thing with animals. My orchard was a veritable graveyard of cats: poison, old age, flu. It's what's called an 'occupational hazard.'

'But will you come round? I'm all on my own ... '

'Yes, of course.' (BNC).

Проективна емпатема репрезентована виразом *'Well,' said Jane, 'they do only live about eight years, you know'*, у якому Джейн проектує свій погляд на свідомість Флори, намагаючись втішити її. За допомогою інтроєктивної емпатемі *'I know, I understand: one lays oneself open to this sort of thing with animals. My orchard was a veritable graveyard of cats: poison,*

old age, flu. It's what's called an 'occupational hazard' Джейн ототожнює свій емоційний стан з емоційним станом Флори.

За фокусом концептуалізації виокремлено *вчинкові* та *стосункові* емпатем. Аналіз вчинкових емпатем дозволяє розкрити особливості діяльності співрозмовників із концентрацією на фабульній структурі мовленнєвого акту. Стосункові емпатемі відображають систему взаємин та інтерсуб'єктивних оцінок емпата й емпатанта. Вони не будуються ізольовано, а формуються в складі єдиного конструктора – концепту ЕМПАТІЯ:

James Gilbey reacted to the royal split with the discretion and fierce loyalty which is typical of one of the Princess of Wales's special friends. TODAY broke the news to him as he worked at Team Lotus's offices in central London.

'I think if any couple goes through a separation, it is very difficult and I sympathise with them,' he said.

Less than an hour later, he was seen slipping from his offices. Diana's close friendship with the bachelor was revealed in sensational tapes published this summer. Gilbey, 35, is a member of Diana's select circle of confidants. It is to these trusted friends Diana will now turn to as she begins a new life on her own (BNC).

У цьому прикладі емпатійний мовленнєвий акт починається зі стосункової емпатемі, яка підтверджує, що Джеймс Гілбей (емпат) є близьким другом Діани (емпатанта) і повністю підтримує принцесу: *James Gilbey reacted to the royal split with the discretion and fierce loyalty which is typical of one of the Princess of Wales's special friends*. Далі розкривається вчинкова емпатема: *'I think if any couple goes through a separation, it is very difficult and I sympathise with them'*. Ця проєктивна емпатема уможлиблює вичерпне пояснення й розуміння Джеймсом мотивів, цілей та логіки Діани в процесі розлучення, що відкриває можливість вияву ЕМПАТІЇ.

Під час вербалізації емпатем відбувається вибір мовленнєвої стратегії або біфуркація (функціональне розгалуження шляхів смислової реалізації), у результаті якої долається ентропія й виникають комбінації мовних одиниць (іноді досить несподівані). Пошук біфуркацій обумовлений асоціативним вибором концептуальної структури, а також активацією емпатійно-експресивних та емпатійно-оцінних висловлювань, які постають донорами для збагачення мовленнєвого акту новими смисловими елементами. Біфуркації є чинниками перлокутивного ефекту, маніфестованого: а) прийняттям емпатії з боку емпатанта; б) неприйняттям емпатії з боку емпатанта; в) наявністю емпатії з боку емпата; г) відсутністю емпатії з боку емпата. Неприйняття або відсутність ЕМПАТІЇ здатні набувати форм несприятливого комунікативного процесу (обурення, роздратування), що призводить до емоційної або когнітивної диспатії. Емоційна диспатія виявляється у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання

спілкуватись, а когнітивна – імпліцитно стратегічної позиції (запитань, перепитувань, переривання співрозмовника, демонстрації відсутності довіри).

Запобіганню диспатії сприяє розпізнавання емпатійних конверсаційних імплікатур – тісно пов'язаної з вербальним змістом прихованої інформації, яка за допомогою параметрів порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їхню інтерактивну спрямованість на реалізацію ЕМПАТІЇ. З'ясовано, що імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Основними ознаками імплікатур є можливість їх виведення, тобто реконструкції прихованого смислу на підставі буквального значення висловлення, а також здатність до усунення за умови досягнення позитивного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту. Процеси смислосприйняття і смислопородження, що складають зміст рецептивної та продукувальної фаз інтроєктивних і проєктивних конверсаційних імплікатур, розміщені в часі нелінійно. Інтроєктивні дії забезпечують перехід від розуміння предметно-логічного смислу до виявлення того, як ставиться до дійсності співрозмовник; проєктивні, функціонуючи як механізм випереджального відображення, прогнозують реакцію комуніканта, дозволяючи коригувати вибір способів і засобів руху до атрактора мовленнєвого акту.

ВИСНОВКИ

У дисертації виопрацьовано якісно новий погляд на сучасні лінгвістичні дослідження з характерним переходом до істинно інтегрованого наукового підходу – міждисциплінарності, одним із різновидів якого є когнітивно-синергетичний напрям. Цей вектор спричинив зміну предметної сфери аналізу лінгвальних аспектів концепту ЕМПАТІЯ із залученням до розгляду проблем його самоорганізації в дискурсі, а також уможливив динамічний підхід до процесу когніції з опорою на ідеї ситуативності, тілесного втілення та розподіленості. Установлено, що, з погляду когнітивної лінгвосинергетики, ЕМПАТІЯ є новим синергетичним типом об'єкта – вербалізованим когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвим концептом, який спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у певному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії.

У результаті пошуку універсального методологічного інструментарію для аналізу ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі синтезовано

традиційні ідеї структурного, когнітивно-дискурсивного та прагматичного напрямів лінгвістики – системність, ієрархічність, комунікативну функціональність, когнітивну природу мови, а також синкретизм її ізоморфізму та мінливого характеру. Утім ці ідеї одержали подальший розвиток та іншу інтерпретацію шляхом зміни акцентів на інгерентній властивості самоврегулювання багатоаспектної дискурсивної системи, що визначається формуванням ідей і переконань, взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях та використанням вербальних і паравербальних знаків. Її підґрунтям визначено існування таких взаємно підсилювальних принципів, як багатовимірність, динамічність, дисипативність, нелінійність, емерджентність та симетричність/асиметричність.

Виявлено, що кожний із елементів осмислення ЕМПАТІЇ (когнітивний, афективний, перцептивний, комунікативний) тягне за собою інші, розгортаючись у дискурсі у вигляді фрактала – рекурсії ідеї, смислу, сюжету та форм їхнього викладення. Ідея фрактальності пояснюється тим, що ЕМПАТІЯ як створений людиною невід’ємний феномен екзистенції підлягає спільним законам існування всього сушого, підпорядковується його закономірностям: усезагальній аналогії, повторюваності, динамічності та синергії. Найстійкішою (статичною) частиною концепту ЕМПАТІЯ є його ім’я, яке визначає траєкторію руху до атрактора, притягуючи й концентруючи всі можливі смисли. Частининомвні репрезентанти імені концепту ЕМПАТІЯ відбивають здатність комунікантів конструювати емпатійний мовленнєвий акт по-різному: у вигляді об’єкта осмислення, розгорнутої сцени, актантів останньої, їхніх поведінкових ознак, а також характеристики ситуації, в якій виявляється ЕМПАТІЯ.

Аналіз структури концепту ЕМПАТІЯ здійснено шляхом побудови концептуальних моделей інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ: семної моделі лексичного значення, модусної моделі, мережевої моделі, матриці доменів та атракторних моделей емпатійного мовленнєвого акту. З’ясовано, що підґрунтям зазначених моделей є фрактальна рекурсія (змістова та схематична самоподібність), яка постає обмежувальним чинником і водночас генерувальним інструментом концепту ЕМПАТІЯ. Доведено, що конструктивно-моделювальний вектор відповідає першочерговому завданню когнітивно-синергетичного напрямку лінгвістики, оскільки сприяє поглибленню знання про когнітивну основу ЕМПАТІЇ та її самоорганізацію, впорядковуючи сферу ментального символічним шляхом.

Декомпозиція концепту на раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси виявила синергію їхнього взаємодіювання під час осмислення ЕМПАТІЇ. В епістемічному просторі людини існує стійка форма концепту (завдяки раціонально-

логічному модусу) та водночас спонтанна, динамічна і гнучка його форма (завдяки образно-ідентифікаційному та структураційному модусам). Як складники концепту модуси сприяють його руху до атрактора – внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англомовному дискурсі у вигляді імені концепту ЕМПАТІЯ.

У самоорганізованому концепті ЕМПАТІЯ усі можливі варіанти його осмислення – це точки біфуркації, які характеризують стан розгортання смислу, що стоїть перед вибором шляху розвитку. Специфіка існування ЕМПАТІЇ в сучасному англомовному дискурсі забезпечується параметрами порядку: модусами концепту, метафоричною концептуалізацією (реїфікацією та персоніфікацією), аксіологічними характеристиками, іллокуцією та перлокуцією емпатійного мовленнєвого акту, стадіями, етапами та імплікатурами останнього.

У продукуванні емпатійного мовленнєвого акту головним чинником самоорганізації є складна й суперечлива конкуренція атракторів і репелерів, яка спричиняє поляризацію його конститутивних частин з допомогою параметрів порядку. Доведено, що в процесі діяльності перцептивних параметрів порядку атрактора емпатійного мовленнєвого акту актуалізовані зорові та слухові емпатеми. Параметр порядку спрямованості інтеракції викликає проєктивні та інтроєктивні емпатеми. Параметр порядку фокусування концептуалізації викликає вчинкові та стосункові дискурсивні емпатеми.

Атракторна модель динаміки стадій та етапів емпатійного мовленнєвого акту виявляє, що в конкретний момент останній здатний бути поданим у вигляді точки в модусно-фазовому просторі, утвореному мовленнєвим потоком. Ця точка рухається, окреслюючи траєкторію певної конфігурації. Форма траєкторії руху позначена квазіперіодичним атрактором, а зона його дії відображена багатьма точками тяжіння, між якими коливається система. Графічно типу динаміки квазіперіодичного атрактора відповідає замкнена крива, яка демонструє регулярні передбачувані коливання стадій та етапів мовленнєвого акту й визначається рухом за колом. Наведені характеристики підтверджують ритуалізованість процесу реалізації ЕМПАТІЇ з наявними рисами фрактальності: хоча кожний мовленнєвий акт є неповторним, однократним і унікальним, у процесі його конструювання стадії та етапи повторюються.

Периферійна зона концепту ЕМПАТІЯ самоорганізується щодо атрактора й подана смисловими компонентами, вербалізованими емпатійно-експресивними та емпатійно-оцінними висловленнями, які визначають окремі фрагменти концептуальної картини світу, відображеної в дискурсі. Смислові компоненти периферійної сфери ЕМПАТІЇ є подібними смисловим компонентам атрактора концепту, репрезентованого іменем ЕМПАТІЇ.

За мірою віддалення від атрактора концепту флуктуації набувають все більшого впливу на систему, а найбільш вираженими стають такі характеристики, як відкритість, нестійкість та емерджентність. Останні здатні спричинити перехід від ЕМПАТІЇ до диспатії. Неочікувана диспатія має траєкторію руху, позначену дивним атрактором. За допомогою останнього відображається непередбачувана поведінка учасників мовленнєвого акту, несподіваний перлокутивний ефект. Траєкторії динамічних систем дивного атрактора прагнуть до складної форми фазового простору й подані близькорозміщеними подібними лініями, які ніколи не перетинаються.

Одержані результати свідчать про плідність когнітивно-синергетичного підходу до дослідження концепту ЕМПАТІЯ. Розроблена і практично апробована в дисертації концепція окреслює перспективи подальшого наукового аналізу розглянутої в ній проблематики за декількома напрямками. По-перше, новітня методологія здатна слугувати продуктивним теоретичним підґрунтям аналізу концептів у сучасних лінгвістичних парадигмах. По-друге, теоретична база дисертаційної праці дозволяє сформулювати нові наукові виклики, насамперед, висвітлення специфіки функціонування ЕМПАТІЇ в різних дискурсах, аналіз емпатійного мовленнєвого акту відповідно до соціальних статусів і дискурсивних ролей емпата й емпатанта, тактики та стратегії викликання ЕМПАТІЇ, а також виявлення особливостей диспатії як невід’ємного чинника ускладненого спілкування. По-третє, емпіричний матеріал свідчить про доцільність поширення отриманого наукового знання в царину психолінгвістики та лінгвістики емоцій.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

Монографії

1. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2017. 357 с.
2. Таценко Н. В. Концепт у царині лінгвосинергетики: рівнева декомпозиція й циклічна адаптивна системність // Концепты и контрасты : коллективная монография / Н. В. Петлюченко, С. И. Потапенко, О. А. Бабелюк, Е. Л. Стрельцов и др. ; под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. С. 76–83. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

Особистий внесок здобувача: здійснено всебічний аналіз концепту в симбіозі лінгвокогнітивного та лінвосинергетичного напрямів сучасної лінгвістики.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації**

3. Таценко Н. В. Екстеріоризація емпатії в англомовних дискурсивних актах // Мовні і концептуальні картини світу. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2017. Випуск 62. С. 155–162.
4. Таценко Н. В. Типи вербальних атракторів концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англомовному дискурсі // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 70. С. 201–206.
5. Таценко Н. В., Суховецька Л. В. Аналіз семантичної структури прохібітивних мовленнєвих актів в англомовному політичному дискурсі // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Випуск 153. С. 330–335.
Особистий внесок здобувача: теоретично узагальнено тлумачення прохібітивного мовленнєвого акту в сучасних лінгвістичних дослідженнях; запроваджено класифікацію прохібітивних мовленнєвих актів за критерієм референтної співвіднесеності.
6. Таценко Н. В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 2. С. 151–159.
7. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2016. Вип. 23. С. 281–286.
8. Таценко Н. В. Аксиологічний модус емпатії в сучасному англомовному дискурсі // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2016. Том 3, Випуск 10. С. 120–124.
9. Таценко Н. В. Лексико-граматичне профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 237–239.
10. Tatsenko N. V. Empathy in discourse: towards an embodied cognitive semantics // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 1. С. 79–86.
11. Tatsenko N. V. Fractal theory of discourse construction: some hypothetic ideas // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 4. С. 78–84. (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).
12. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць.

Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. № 2. С. 282–288.

13. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 1. С. 50–60.
14. Таценко Н. В. Феномен емпатії в сучасних наукових парадигмах // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2014. Том 6, № 4. С. 56–66.
15. Таценко Н. В. Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англomовному політичному дискурсі // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2013. Том 26 (65), № 1. С. 164–168.
16. Tatsenko N. V. Neological representation of the concept ILLNESS (as a result of information technology impact) in English-speaking computer discourse // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2013. № 7. С. 100–110. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013> (дата звернення: 26.04.2016).
17. Таценко Н. В. Трансформація потреб людини та їх зв'язок з типами дискурсу // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. № 44. С. 141–144.
18. Таценко Н. В. Картини світу як базові поняття когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2010. Том 23 (62), № 2, Часть 1. С. 204–208.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях

19. Tatsenko N., Kozlovska G., Ushchapovska I. The universal pragmatic Principle of Cooperation in the light of empathic communication // International Journal of Advanced Research. India, 2017. Volume 5, Issue 8. P. 795–799. URL : <http://www.journalijar.com/currentissue/?mn=08&yr=2017> (дата звернення: 15.09.2017). (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).
Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз «принципу кооперації» Г. П. Грайса як стратегії емпатійної комунікації.
20. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилистические аспекты эмпатии в англоязычном политическом дискурсе // Lingua Mobilis. Челябинск, 2014. № 3 (49). С. 111–121. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).
Особистий внесок здобувача: проаналізовано лексичні аспекти актуалізації емпатії в англomовному політичному дискурсі.
21. Таценко Н. В., Недосека А. М. Аксіологічні характеристики фразеологізмів як засобів емпатизації англomовного художнього

дискурсу // Сборник научных трудов SWorld. Иваново : МАРКОВА А.Д., 2014. Выпуск 1. Том 21. С. 63–69. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).

Особистий внесок здобувача: виявлено особливості аксіологічних характеристик англомовних фразеологізмів як засобів емпатизації художнього дискурсу.

22. Таценко Н. В., Кравец Л. С. Лексико-семантические особенности эвфемизмов в англоязычном политическом дискурсе (на материале речей Барака Обамы) // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2013. № 1 (40). С. 89–98. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).

Особистий внесок здобувача: критично узагальнено лексичні аспекти сучасних англомовних евфемізмів як засобів емпатизації дискурсу.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Таценко Н. В. Трансформація мовленнєвоактної парадигми в сучасній комунікативній лінгвістиці // Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23–24 листопада 2017 року / за ред. В. А. Глушенко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 177–181.
24. Таценко Н. В., Назаренко Е. В. Фрактальное измерение дискурса: лингвосинергетический аспект // *Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity : peer-reviewed materials digest (collective monograph)*, London, July 19 – July 25. London : IASHE, 2017. С. 18–22.
Особистий внесок здобувача: встановлено природу фрактальності сучасного англомовного дискурсу.
25. Таценко Н. В. Лінгвістичний простір комунікативної емпатії // Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Горизонт очікування») : тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. 8-9 квітня 2016 року. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 82–83.
26. Таценко Н. В. Основи динаміко-системної парадигми мовознавства в контексті функціонального підходу // Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 23-24 грудня 2016 року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. С. 104–108.
27. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англомовному політичному дискурсі // Соціально-гуманітарні аспекти

розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету ІФСК. 21-22 квітня. Суми : Сумський державний університет, 2014. С. 11–15.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано стилістичний аспект емпатії в англомовному політичному дискурсі.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

28. Таценко Н. В. Образный модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2016. № 12. С. 108–124. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no12-2016> (дата звернення: 15.01.2017).
29. Tatsenko N. V. From pro-social behavior to pragmatic empathy in discourse: insights into linguistic consciousness // Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства : сборник статей / отв. ред. А. Е. Агманова. Астана : Изд-во ТОО “KazServicePrintLtd”, 2016. С. 60–67.
30. Таценко Н. В. Лексичний аспект актуалізації емпатії в сучасній англійській мові // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 4. С. 91–98.
31. Tattoos: the relationship of diagnostic and semantic meaning / N. V. Tatsenko, A. M. Romaniuk et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2014. № 1 (226). Р. 50–54. (видання входить до наукометричної бази Scopus). *Особистий внесок здобувача: проаналізовано семіотичний аспект татуювань у медичному дискурсі як засіб його емпатизації.*
32. Medical discourse in pathological anatomy / N. V. Tatsenko, R. A. Moskalenko et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2012. № 5 (206). С. 63–67. (видання входить до наукометричної бази Scopus). *Особистий внесок здобувача: виокремлено мовленнєві стратегії емпатизації медичного дискурсу в галузі патологічної анатомії.*
33. Таценко Н. В. Лінгвокогнітивні ознаки неологічної репрезентації концепту «спотворення інформації» в комп'ютерному дискурсі // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 42. С. 201–208.

АНОТАЦІЯ

Таценко Н. В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2018.

У праці, виконаній на ґрунті нового когнітивно-синергетичного напрямку сучасної лінгвістики, проаналізовано лінгвальні особливості концепту ЕМПАТІЯ, його функціонування в англомовному дискурсі.

ЕМПАТІЯ розглядається як синергетичний концепт, що функціонує в когнітивній і комунікативній діяльності індивіда, реалізований у мовленнєвому акті та пояснюваний з урахуванням залучення індивіда до екстралінгвального оточення.

У дисертації побудовано фрактальну модель лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, його модусну та мережеву моделі. Схарактеризовано емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення, а також типи, етапи та стадії емпатійного мовленнєвого акту. Запроваджено поняття емпатемі із висвітленням її змістових і формальних характеристик.

Ключові слова: дискурс, емпатема, емпатія, концепт, лексико-семантичне поле, мовленнєвий акт, модус, синергетика, фрактал.

АННОТАЦИЯ

Таценко Н. В. Эмпатия в современном англоязычном дискурсе: когнитивно-синергетическое измерение. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2018.

В работе, выполненной на почве нового когнитивно-синергетического направления современной лингвистики, проанализированы лингвальные особенности концепта ЭМПАТИЯ, его функционирования в англоязычном дискурсе.

ЭМПАТИЯ рассматривается как синергетический концепт, функционирующий в процессе когнитивной и коммуникативной деятельности индивида, реализованный в речевом акте, объясняемый с учетом привлечения индивида к экстралингвальному окружению.

В диссертации построена фрактальная модель лексико-семантического поля имени концепта ЭМПАТИЯ, его модусная и сетевая модели. Характеризируются эмпатически-экспрессивные и эмпатически-оценочные высказывания, а также типы, этапы и стадии эмпатического речевого акта.

Введено понятие эмпатемы с освещением ее содержательных и формальных характеристик.

Ключевые слова: дискурс, концепт, лексико-семантическое поле, модус, речевой акт, синергетика, фрактал, эмпатема, эмпатия.

ABSTRACT

Tatsenko N. V. Empathy in Modern English Discourse: Cognitive and Synergetic Dimensions. – Thesis, Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

This thesis focuses on the linguistic features of EMPATHY as a multidimensional synergetic concept, its functioning in contemporary English discourse.

EMPATHY is viewed as a cognitive-affective-perceptual-will-expressive concept that spontaneously functions in the individual's cognitive and communicative activities. This concept is unleashed in a specific speech act and described in the light of complex interaction of external and internal factors. The latter are associated with the individual's involvement in the extralinguistic environment and socio-cultural interaction.

Consequently, discourse as environment for the implementation of the concept EMPATHY is considered as a self-organizing multifaceted cognitive-communicative-linguistic system-gestalt. It is defined by the combination of three aspects: 1) the formation of ideas and beliefs (the cognitive aspect), 2) the interaction of communicants in certain socio-cultural contexts/situations (socio-pragmatic aspect), and 3) the use of signs, verbal and paraverbal (linguistic aspect). I offer the methodology that postulates the existence of discursive attractors which determine the dynamics of discourse and direct the paths for its development. The basis for discourse synergy is the existence of such mutually reinforcing principles as: multidimensionality, cognition, dynamism, dissipativeness, nonlinearity, hierarchy, emergence, and symmetry/asymmetry.

The name of the concept EMPATHY is its attractor, which is a pivotal meaning that draws and structures the meanings around itself. This paper presents conceptual models of information, activated by the name of the concept EMPATHY. They are: a seme model of lexical meaning of the noun *empathy*, a modus model of the concept EMPATHY, as well as its network conceptual model and a domain matrix, fractality being the common feature of these models. In the lexical-semantic field of the name of the concept EMPATHY fractality manifests itself in recursiveness. While functioning lexical-semantic variants (microfractals) have the ability of unlimited thematic growth and complication (or reduction). Each microfractal can function autonomously. At the same time, self-similarity

provides the principle of unity in diversity, having an organized form and generating a holistic perception of the lexical-semantic field.

Fractality of the network conceptual model of EMPATHY is manifested in the fact that the unity of all substructures that comprise this model is provided by the telescopic arrangement of components, i.e. embedding some components into others. The meaning of a separate schema contains the meaning of all other schemas, generalizing or anticipating them. The model is based on the fractal recursion procedure that is at the same time a limiting factor and a generating tool.

The metaphorical potential of the concept EMPATHY is manifested as reification and personification. Parameters of order that have a fundamental significance for the metaphorical conceptualization of the concept EMPATHY are spatiality, discreteness, dimensionality, and perceptiveness. Psychological, ethical, and teleological aspects of evaluation are distinguished among the axiological criteria of the concept EMPATHY.

Empathic-expressive and empathic-evaluative expressions belong to the means of EMPATHY realization in discourse. They are revealed at the level of empathic speech act. The empathic speech act is viewed in terms of three stages: eliciting, giving, and receiving of EMPATHY, which can be implemented sequentially or simultaneously. Under this condition, EMPATHY can be parallel and responsive. The phases of parameters of order are identification (projection of oneself into another), incorporation (introjection of another into oneself), reverberation (interaction of your experience with another's experience), and detachment (withdrawal from subjective involvement).

In the process of implementing the empathic speech act, there are specific cognitive complexes in a communicant's mind associated with an empathizer, an empathizee, and their worldview. The paper introduces the notion of the discursive empatheme to identify the elementary unit of discourse that expresses these complexes. According to the principle of orientation, discursive empathemes are distinguished as projective and introactive ones. The former appear as a result of an empathizer's projection of his/her point of view on an empathizee's consciousness, the latter arise when an empathizer identifies himself/herself with an empathizee.

Keywords: concept, discourse, empatheme, empathy, fractal, lexical-semantic field, modus, speech act, synergetics.

Підписано до друку 29.05.2018.
Формат 60 x 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 1703/2018. Ум. вид. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.